

KÖNCZÖL MIKLÓS (SZERK.): TÖRVÉNYSZÉKI RETORIKA, JOGÁSZI ÉRVELÉS (BUDAPEST: PÁZMÁNY PRESS 2016) 143.

A Könczöl Miklós által szerkesztett kötet a 2014. május 22–24. között, az ELTE Bölcsészettudományi Karán megrendezett XI. Magyar Ókortudományi Konferencia „Törvénytörvényi retorika – jogász érvelés” szekciójának előadásait tartalmazza, összesen kilenc tanulmányt. A kötet sajnálatosan rövidke előszavában a szerkesztő a tanulmányokat három gondolati szálra fűzi fel. (Az értő szerkesztőtől egy sokkal hosszabban kifejtett kontextust, bevezetést, és háttér-adást vártam volna.) Az első a jogiség mibenléte (a jog-nemjog határa, a jogi és nemjogi érvek). Ide sorolja Szabó Miklós, Bajnok Dániel és Nadja El Beheiri írásait. A második témakörként az elmélet és a gyakorlat viszonyát jelöli meg. Ez kicsit túl általánosan hangzik, hiszen lényegében minden témára és konferenciára alkalmazható, de vannak tanulmányok a kötetben, amelyek még így is kilógnak, mint például épp az El Beheiri-írás, amely felfogható a jog és nem-jog határát feszegetőként is, de bármelyikhez nagy képzelőerő szükséges. (Az írás témája, hogy mi is volt a *censorok*, e speciális római erkölcsös-szók feladata, az azonban biztos, hogy a retorika és az érvelés témájától igencsak messze esik.) A harmadik csoportba a szerkesztő a fogalommagyarázó-fogalomtisztázó jellegű írásokat sorolja, de ezek az írások már csakugyan nagyon nehezen sorolhatók a retorika vagy az érvelés tárgykörébe, hiszen mindhárom klasszikus római jogi írás. Mindenesetre a kötet e következtetlenségek ellenére még színvonalas, és inkább csak azt az egyébként nehezen elkerülhető helyzetet tükrözi, melylyel minden konferenciaszervező szembe kerül Magyarországon: kap egy sor olyan előadás-javaslatot, amely ugyan mind nagyon nívós, és legtöbbször megbecsült, hozzáértő kollégáktól érkezik, de a témához vajmi kevés köze van. Mivel a magyar jogtudós közösség összesen nem több, mint pár száz fő, kisebb, speciális témákban lényegében soha nem lehetne hazai konferenciát szervezni, ha a tematikához szorosán ragaszkodnánk. Ez persze csak annyiban probléma, hogy a kötet címe nem minden tanulmány témájában köszön vissza.

Ahogy az az előszóból megtudjuk, ez egy közös projekt volt, melyben bölcsészek, ókortudósok és jogászok vettek részt. Ezek a közös projektek rendkívül inspirálók lehetnek, és az eltérő nézőpontok megtermékenyítőleg hathatnak, ha a munka valóban közös, azaz a tanulmányok valóban reflektálnak egymásra. Nagy kár, hogy ez ebben a kötetben nem valósult meg, még azokban az esetekben sem, amikor pedig valóban törvénytörvényi retorikáról és jogász érvelésről esik szó. Később majd jelzem, milyen izgalmas problémák és viták jelenhettek volna meg, ha például a jogtudomány tudományelméleti kérdéseire kifutó tanulmányok szerzői elolvasták volna egymás írásait és bizonyos pontokon reflektálnak ezekre. Ezenfelül az együttműködés azért is inspiráló lehet, mert oldhatja a jogtörténetnek és a jogtörténetészeknek azt a rossz tulajdonságát, hogy a múltat a jog, és gyakorta a *jelen* jogának nézőpontjából szemlélik. Ez determinálja, mit látunk bele a múltba, és így válik lehetségessé például a modern eljárásjogok terminusaiban szemlélni az ókori görög pert. Ennek megvan a maga haszna, de lássuk be, ez elég szűk és korlátozott perspektíva, amelyet ha gazdagítunk a klasszika-filológusok, az ókortörténetészek és

más bölcsészettudományok nézőpontjával, nagyon izgalmas következtetésekre juthatunk. Ez a szál is lehetett volna erősebb a kötetben. Itt kell megjegyeznem, hogy a könyv nem tartalmazza a szerzők affiliációját, így annak ellenére is maradhatnak kétségeink a szerzők hovatartozását illetően, ha olvasva a tanulmányokat, azért van sejtésünk ki a római jogász, a jogelméletes, és ki a bölcsész.

A kötet nyitótanulmányát Szabó Miklós, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Jogelméleti Tanszékének egyetemi tanára jegyzi, aki Lysias görög (törvényszéki) rétor beszédeit elemzi. Már a cím is mutatja („A szavak ereje. Beszédaktus és jogi aktus Lysias beszédeiben”, 9–28. o.), hogy a Lysias-beszédek valójában csak ürügyül és kiindulópontul szolgálnak arra, hogy Szabó Miklós az általa régóta kutatott, őt régóta foglalkoztató kérdéseket újra feltegye, és megpróbálja újra megválaszolni.¹ Jelesül azt, hogy mi is az a jogot körülvevő diskurzus, metasztöveg-halmaz, praxis és tudomány, amelyet *jogdogmatikának* hívunk? Mi a szerepe, hogy jön létre? Hol képződik? Van-e jog dogmatika nélkül?

Ehhez valóban jól jönnek Lysias beszédei, amelyek segítenek dekonstruálni azt a modernség által teremtett helyzetet, amely eltorzítja a dogmatika valódi természetét. A modern dogmatika ugyanis – úgy tűnik –, mintha a tudomány (az egyetemi jogtudósok) és a felsőbbíróságok bírái által teremtett, döntvényi jogban rögzült osztályozó, fogalomalkotó, érvelő erőfeszítések egymásra felelgetésének terméke lenne. Szabó Miklós a Lysias-beszédekkel bizonyítja, hogy ez nem így van. Van egy dogmatikai alaphelyzet, amely Szabó régi tétele szerint a bizonytalanság helyzetében történő döntés kényszere, és ez a helyzet már Lysias korában is létezett. A jogban már ekkor is úgy kellett döntést hozni, hogy a szabályok nem mondták meg kényszerítő erővel, mit kell tenni: ilyenkor fogódzókra volt szükség, és ezek rendszerét ’valamiféle’ dogmatika bocsátotta a résztvevők rendelkezésére. A tanulmányában Szabó Miklós a dogmatika természetének megértéséhez bevon még egy elméletet: felidézi Pascal gondolatát a „második természetről”, amelyet az első természet mellett az ember teremt maga körül: a szociális, kulturális világot. Ugyanis már annak is vannak bizonyos előfeltételei, hogy a dogmatikai alaphelyzet egyáltalán kialakulhasson. Az ember előbb körbeveszi magát a nyelvvel, szokásokkal, játékkal, szimbólumokkal és szabályokkal, de ezek csak akkor hathatnak, ha olyan kényszerítő erőt tudnak kifejteni, mint a természet törvényei. És ennek a „kényszerítő erőnek” a létrejöttékor megszületik a beszédaktus, és vele együtt a dogmatika.

Szabó tétele tehát az, hogy az alaphelyzet két eleme, a döntés a bizonytalanság körülményei között és a két világ, a két természet már létezett a görög jogban is: Lysias beszédeiben sorra is veszi azokat az elemeket, amelyek erre utalnak, azaz a két világ megkülönböztetésén nyugszanak, és azokat is, amelyekben a két világ összekapcsolódik, vagy ahogyan ő fogalmaz, ahol az első „betüremkedik” a másodikba.

¹ SZABÓ Miklós: *A jogdogmatika előkérdéseiről* (Miskolc: Bibor 1996); SZABÓ Miklós: *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai* (Miskolc: Bibor 2005). A Lysias-beszédek kontextusában SZABÓ Miklós: „A jogdogmatika jogformáló szerepéről” in BÓDIG Mátyás – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudomány módszertani és tudományelméleti írások* (Budapest: MTA TK Jogtudományi Intézet – Opten 2016).

Ilyennek tekinti például az eskü intézményét, amely a nyelvvel történő cselekvés, a beszédaktus legprimitívebb, de egyben legerősebb változata is.

A második világ egyik leglátványosabb része maga a jog, amelynek így születésétől „dogmatikai természete van”. A jog lehetséges tudomány nélkül, de nem lehetséges *dogmatika* nélkül, mert az a dogmatikai alaphelyzet szülötte. És mivel a jog egyben *prudenciális* tudás, a helyes cselekvés tudása, és nem technikai jellegű, van néhány olyan jellegzetessége, amely az ókori görög jogot éppen ugyanúgy jellemezte, mint a modernt. Ez a hat jellegzetesség a következő. A jog interpretatív, azaz az értelmezés minden pillanatban jelen van benne, és nem csak akkor, amikor szemantikai zavarok támadnak (sőt, hozzátesszük, a legtöbb értelmezési probléma nem is szemantikai természetű). A jog argumentatív, azaz semmilyen vita nincsen eleve „lefutva” benne, mindig lehet érvelni egy másik álláspont mellett. A jog továbbá narratív, így minden érvelés, sőt a ténymegállapítások is történetsemákon keresztül zajlanak: emiatt olyan fontos máig az „életszerűség” kritériuma. A jog autoritativ természettel is rendelkezik: az igazságot tekintéllyel pótolja. A jog eljárási természetű, amely szerint lényegében csak arra van jogosultság, amire performa van (ez az ősi verzió), vagy csak az létezik jogilag, ami érvényesíthető is az állami szervezetrendszer keretei között (ez a modern). Végül a jogi dogmatika egyben fogalomképzés és magyarázat is. Szabó Miklós azt állítja tehát, hogy e tulajdonságokat, amelyek a jog dogmatikai természetét, a dogmatika szerves joghoz tartozását bizonyítják, már mind tartalmazzák Lysias beszédei. Ez kétségtől nagyon erős állítás tehát, amelyet a szerzőnek szinte bizonyosan ki kell még fejtenie pár helyen ahhoz, hogy szélesebb körben elfogadottá váljon.

Bajnok Dániel, akit az interneten az Esterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Intézetének munkatársaként azonosíthatunk, szintén az ókori görög büntetőeljárás tematikájában marad, mert Aischénész Timarchos ellen elmondott beszédét elemzi (29–52. o.). Maga a per lényegében egy politikai machináció, ma úgy mondanánk egy karaktergyilkosság egyik állomása volt. Aischinész úgy vádolja Trimarchost alkalmatlansággal a közszolgálatra, hogy annak zuhlott előéletét, prostituált voltát igyekszik bizonyítani.

Az írásban nagyon sok érdekes információt kapunk a görög perekről, ezek lefolyásáról, a bizonyításról, a szónoklatokról, melyek igen harsányak, mai szemmel nézve személyeskedésektől, kirohanásoktól sem mentes hangnemek voltak. Bajnok szerint a szónokok többre becsülték az esztétikai élményt, mint az egzakt bizonyítékokat. Ezen a ponton nem lehet elkerülni a gondolatot, hogy milyen jó lett volna elolvasztatni egymással a két szerzőt, Szabót és Bajnokot, hogy vitatkozzanak el azon, hogy vajon Szabó elmélete igaz-e, amely szerint az egzakt bizonyítékokon túl a dogmatika és az erkölcsi tudás kezdődik, vagy Bajnok elmélete, amely szerint a szimpla „műsor”, a nyers politika és a hatalmi számítások.

A tanulmány az adatok és a történeti háttér ismertetése után hosszas szövegkritikai elemzést végez, és feltárja a beszéd eredeti felépítését, majd a beszűrt, utólag beleszerkesztett szövegeket. Személy szerint engem az interpolációkritika mindig lenyűgöz, mert féllaikusként különösen érdekesnek találom, hogy mennyire elválhat egymástól a filológiai és a hatástörténeti szempont. Utóbbiból nézve valójában

mindegy, hogy mit szűrnak be utólag egy szövegbe. Elismerem, hogy valamilyen elvont történeti hűség szempontjából ez fontos lehet, de ezek a szövegek két évezreden át valójában források és inspirációk voltak mindenféle megismeréshez, tanuláshoz és érvrendszerhez, és ebből a szempontból szinte lényegtelen, hogy melyek az eredeti és melyek a beszúrt részek. Ez a jelenség éppen olyan, mint maga a római jog korpusza: az interpolációkutatás és a történeti kritika csak addig vezet a jobb megismeréshez, amíg nem akarom például *tanjogként* tanítani, vagy mintául állítani a jövő jogásznemzedékek elé a római jogot. Így nézve a történeti kritika előtti pandektajog, amely tehát csak egy darabokból összerótt „mese”, sokkal jobban tanítható, használható és talán még több tanulsággal is jár, mint a történetileg hűen rekonstruált római jog.² Ez analóg azzal az eljárással, ahogyan a szónok a görög perben ismerteti a tanúvallomást (amelyet a tanú ezután csak bólintással elismer a magáénak, vagy alkalmasint *exomósia*-val megtagad). Vegyük észre, hogy nem (egyedül) a tanú vallomása a lényeg, hanem a tanú vallomásának a szónok általi értelmezése, amely a per egészébe, a perstratégiába és a retorikai teljesítménybe, a mondandó egészébe beleillesztett változat. Csak narratíváink vannak, nincsen valóságunk,³ és a jogi eljárásban a szónok narratíváján keresztül nyer értelmet a tanúvallomás: ahogyan a mából nyer értelmet egy szónoklat vizsgálata. A szerző a tanúvallomásoknak ezt a konstruált voltát fejtegeti oldalakon keresztül, és bebizonyítja, hogy az ún. *phémé* érvét, ti. hogy a „hír”, azaz a „köztudomású tény mindig igaz” érvét olyankor is alkalmazta a szónok, amikor pedig ez nem volt reális, és alá kellett volna támasztania valamivel az érvelést.

Továbbá nagyon izgalmas és tanulságos a tanulmányban a per egyik fő kérdésének, a homoszexuális kapcsolatnak az ókori görög megítélése is, amely – ahogyan láthatjuk – igencsak ellentmondásos volt, mert ugyan általában nem volt bűn, de bizonyos formái (például a prostitúció, vagy a serdületlennel folytatott változata) tiltott volt már akkor is. Azt is láthatjuk, hogy a beszéd milyen briliánsan játszik ezekkel az ellentmondásokkal.

Nadja el Beheiri, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának egyetemi tanára régebb óta gondozott témáját⁴, a cenzori intézmény, és a censorok által felügyelt *regimen morum* kategóriáival kapcsolatos gondolatait fejti ki tanulmányában (53–66. o.). A *regimen morum* az erkölcs egy igen sajátos, speciális területét jelentette az ókori Rómában, amely elsősorban a családi viszonyokat, valamint az olyan ügyeket ölelte fel, amikor a polgárok a saját előnyüket előtérbe helyezték a közösségi érdekhez képest. (Eszerint már akkor is volt ilyen.) El Beheiri Mommsen elméletére támaszkodva elfogadja ugyan, hogy a belső cenzori hivatal felállítása az erkölcsök meggyöngyülésének köszönhető, de vitatkozik azzal, hogy a censorok tevékenysége kiterjedt mindenkire. Ezután jogeset-ismertetéseken

² FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei* (Budapest: Tankönyvkiadó 16(2011) 133.

³ Robert M. COVER: „The Supreme Court, 1982 Term – Foreword: Nomos and Narrative” *Harvard Law Review* 1983–1984. 6–68.

⁴ Nadja EL BEHEIRI: *Das Regimen Morum der Zensoren, Die Konstruktion des römischen Gemeinwesens* (Berlin: Duncker und Humblot 2012).

keresztül mutatja be a censori intézmény működését, amelynek során bebizonyítja, hogy ez az intézmény különböző funkcióváltáson megy keresztül: előbb a patriciusok és plebeiusok közötti feszültséget enyhítette, később azonban politikai funkciói lettek, és lényegében a politikai pozíciók újraosztásához használták.

Bár András Dorottya, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Római Jogi tanszékének docense az „Érveléstechnika vagy filozófia? Iurisprudentia a ius in praxi szolgálatában Cicero De legibusában” (67–78. o.) címet adta a tanulmányának, az írás inkább a jogtudomány *tudományelméleti* státuszához szól hozzá, még hozzá nagyon inspiráló módon. Közhely, hogy a mai értelemben vett jogtudomány csak a 19. század végén születik meg,⁵ de nagyon érdekes, és Szabó Miklós cikkére rimel, hogy a dogmatikai helyzet talán létezett korábban is. András tanulmánya, amely a vonatkozó Cicero-szöveghelyeket elemzi igen nagy gondossággal, ezt támasztja alá. (Itt ismét csak megjegyzem, milyen jó lett volna, ha a tanulmányok reflektálhattak volna egymásra.) A *De legibus*-ból az tűnik ki, hogy a jogtudomány, azaz a jogra történő külső reflexió kérdése komoly és sokat tárgyalt téma volt az ókori Rómában is. Az viszont a tanulmány elolvasása után is nyitva maradó kérdés, és nemcsak Cicero hagyta ezt megválaszolatlanul, hanem lényegében máig a jogtudomány egyik legneuralgikusabb nyitott kérdése, hogy vajon a külső reflexiónak (a tudománynak) inkább a filozófiai alapok tisztázása lenne-e a fő feladata (amely így ugyanakkor a gyakorlat számára korlátozottan fog hasznosítható ismereteket nyújtani), vagy inkább a tanulmányban a 3. pont alatt tárgyalt (72–74. o.) alkalmazott tudományként (itt: a rétorok által művelt tudományként) kellene funkcionálnia, amelyben a részekre osztás, a definíciók, az értelmezés, a szabályszerűségek megállapítása, tehát egyfajta rendszeralkotás a fő cél. Valóban: mi is az „igazi” jogtudomány?

Nótári Tamás, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének főmunkatársa egy nagyon izgalmas történetet rekonstruál, Clodius meggyilkolását és az ezután következő pert, amelyben Milo a vádlott, Cicero pedig a rétor (79–92. o.). Milot elítélik, Cicero pedig nagyon rosszul teljesít a perben, mégis rögzíti a beszédének egy javított változatát. Nótári tanulmányának nagyobbik részét a történet és a per foglalja el, de a vége felé kibomlik az a két kérdés is, amely miatt érdemes volt a tanulmánykötetbe belefoglalni. Ez a két kérdés így hangzik: 1) vajon Cicero érvelése (amely a jogos védelemre alapozott) elhibázott volt-e, és 2) mi az oka annak, hogy Cicero az egyetlen vesztes pereként mégis közzétette a szónoklatot. Bár egyik kérdésre sem kapunk megnyugtató választ, hiszen az első megválaszolásához ismernünk kéne az eredeti, rosszul sikerült szónoklatot, a másodikra pedig Nótári csak azt az általános választ adja, hogy valószínűleg politikai okai voltak a közzétételnek (csak azt nem láthatjuk mi), végső soron mégis egy nagyon olvasmányos, szórakoztató, és az ókori retorika és perek világához egészen közel vivő írást olvashatunk. A szerző nyitva hagyja azt a megválaszolatlan kérdést

⁵ Lásd pl. magyarul Pokol Béla: „A jogtudomány társadalomtudományosodása (és perspektivikus létrejötte)” in Bódi Máttyás – Zódi Zsolt (szerk.): *A jogtudomány helye, szerepe és használata. Tudomány módszertani és tudományelméleti írások* (Budapest: MTA TK Jogtudományi Intézet – Opten 2016) 50–76.

is, hogy amennyiben Cicero a leírt védőbeszédet mondja el, akkor valóban felmentették volna-e Milo. Mindenesetre maga Milo, ahogy ez a tanulmány végén kiderül, erről meg volt győződve.

Radvány Anna, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Római Jogi tanszékének doktorandája a *circumvenio* (megtévesztés) fogalmának jelentéséről írt tanulmányt, méghozzá leszűkítve azt az Ulpianus-szöveghelyekre. Radvány azt elemzi, hogy Ulpianus milyen kontextusokban használja ezt a szót. (Itt ismét kell tennem egy kis bosszankodó megjegyzést. Radvány cikkében, és néhány más cikkben sincsenek lefordítva a latin szöveghelyek. Ha a kiadvány csak a romanistákhoz akarna szólni, akkor nem is lenne ezzel semmi baj, azonban valószínűleg ennél tágabb olvasóközönségre számított a szerkesztő is. Emiatt igen célszerű lett volna a latin fragmentumok lefordítása.) Radvány tanulmánya azért érdekes, mert valójában elvezet egy egészen modern jogi dilemmáig, amelyet úgy lehet megfogalmazni, hogy meddig védi a jog a szabad piacot, az alkut, a felek egyezkedésének szabadságát, és mikor kell közbelépnie a gyengébb fél érdekében egy magánjogi ügyletben.⁶ Manapság persze ez eldőlni látszik az egyre szélesebb körű beavatkozás javára, de akkoriban még – legalábbis Radvány így rekonstruálja – a vételár tekintetében a *circumvenio* még „belefért”. (Más kérdés, hogy vajon van-e olyan eset, ahol az eladó a dolog, vagy a szolgáltatás árát úgy tudja felszórfolni, hogy magáról a dologról nem állít valótlan, vagy nem használja ki másképp a vevő szorult helyzetét.) Mindenesetre a tanulmány (és Ulpianus) végkövetkeztetése az, hogy aki drágábban vesz dolgokat, az főként magára vessen, mert ez része az alku folyamatának az adásvételi szerződésben, és a piaci logika természetes velejárója.

Erdődy János, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Római Jogi tanszékének docense „Regula és definitio a római jog forrásaiban és a jelenkori oktatásban egy konkrét eset tükrében” címmel írt nagyon érdekes tanulmányt. Mivel megint csak egy, a jogtudomány tudományódszertani státuszával összefüggő írásról van szó, újfent fájjalom, hogy nincsen összefüggése Szabó, Bajnok és Andrási tanulmányaival. Az az izgalmas kérdés kerül itt terítékre, hogy mi is a regulák episztémikus státusza. Ennek van egy jelenkori igen égető olvasata is, amely a cikk olvasásakor azonnal felvetődik: a döntvények (BH-k) összefoglalóira, és más felsőbbbíróági elvi irányítási „regulákra” gondolok.⁷ Vajon ezek valóban „regulák”-e és ezért vajon érvényesek-e rájuk azok a kijelentések, amelyeket a rómaiak a regulákra tettek. A regulák, mondták a rómaiak, ugyanis „egy esetet röviden felfejtenek”, azaz lényegében elvi élű összefoglalóját adják az esetnek, azonban – ahogyan a Paulus-szöveghely, amellyel a tanulmány indít, rögvest kimondja – „*non ex regula ius summatur*”, tehát nincsen normatív erejük. De hát akkor mi is regula, és feltehetjük a kérdést úgy is, hogy akkor mi a BH fejrésze? Később a Cicero-

⁶ Ld. pl. SZALAI Ákos: „Apuci kisfia – a paternalizmus ellen” *Konzervatórium*, 2010. 10. 25. konzervatorium.blog.hu/2010/10/25/apuci_kisfia_a_paternalizmus_ellen.

⁷ Ld. pl. ZÖDI Zsolt: „A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben” *MTA Law Working Papers* 2014/01. 54. jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_01_Zodi_Zsolt.pdf.

szöveghelynél a regula megfogalmazása egy folyamat végén szerepel lezárásként, ahol három másik lépés előzi meg: a „rejtett dolgok magyarázata”, majd a homályos részek értelmezés útján történő felfejtése, azután a többértelműségek felismerése és egymástól való megkülönböztetése. Csak ezután jöhet végül a regula megfogalmazása. Hogy a BH-val és a Kúria elvi irányításával való párhuzam még egyértelműbb legyen, a szerző utal a kétféle regulára, ami máig megfigyelhető a döntvényi jogban: a kazuisztikus *regula veterum*, amely még hordozza a jogeset sajátosságait, és a *pithanon*, amelyben már semmilyen utalás nincsen az alapul fekvő esetre: ezzel a BH és a Kollégiumi vélemény összefoglalójának különbsége sejlik fel előttünk. A tanulmányban egyébként az általános megállapításokat a szerző egy konkrét intézményen keresztül mutatja be, a méhmagzattal összefüggő szabályozáson.

Deli Gergely, a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-, és Jogtudományi Kara Jogtörténeti tanszékének egyetemi docense a „Mitől elegáns egy jogi érv” (117–128. o.) című tanulmányát közölte a kötetben. Deli nem általánosságban akarja megválaszolni a kérdést, hanem egy konkrét *Digesta* helyet néz meg a megbízás nélküli ügyvivőről, ahol Ulpianus Celsus érvét „elegánsnak” minősíti. A dolog az ügyvivő eljárásának „sikeressége” körül forog, és háttere az, hogy Proculus és Celsus között kialakult egy vita: az előbbi a szubjektív hasznosságot nézte, azt, hogy az ügyvivő mit gondolhatott hasznosnak, addig az utóbbi az objektívet, azaz azt mondja, hogy a megbízás nélküli ügyvivő eljárását a *bonus pater familias* mércéhez kell hasonlítani. A helyzet tovább bonyolódik akkor, ha a cselekmény ugyan célszerűnek tűnik, de az eredmény mégis elmarad. (Erre hozza Labeo az összeomlani készülő, és alátámasztott, de később mégis leégő ház esetét). Ulpianus úgy oldja meg a kérdést, hogy Celsus álláspontját fogadja el, de bevezet egy *ex ante* szempontot, miszerint a célszerű és elégséges kritériumainak, és az eredmény elérése szempontjának a cselekmény megkezdése előtt kell fennállnia. (Előreláthatónak lennie.) Eközben nevezi Celsus érvelését elegánsnak. Szeretném azt megjegyezni, hogy ebből a szöveghelyből kissé erőltetettnek érzem, hogy az elegancia fogalmára nézve általános következtetéseket vonjunk le, mindenesetre Deli azt mondja, hogy Ulpianus szerint a Celsus-érv azért elegáns, mert egyfelől az ellentéte abszurditáshoz vezet, másfelől pedig egy máshol már több helyen alkalmazott mércét vezet be erre a jogintézményre is (*bonus pater familias*).

Szilágyi Csaba, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Kánonjogi Intézetének egyetemi docense „Gellius bíró dilemmái” címmel írta a kötetet záró tanulmányát. Az írás arról a dilemmáról szól, mikor Gellius, akit bírónak kérnek fel, meg van ugyan győződve egy alperes „ártatlanságáról”, de mivel ezt nem lehet bizonyítékokkal alátámasztani, inkább visszamondja a bírói felkérést. A helyzet egyszerre két dilemmát is magában rejt, és mindkettő máig létezik a jogban. Egyfelől azt a kérdést, hogy a bíró alapíthat-e olyan tudásra, amelyre a tárgyalótermen kívüli esetleg „véletlenül” tett szert, és arra az ezzel összefüggő másikkra, hogy mit tegyen, amikor kialakul egy erős meggyőződése bizonyítékok nélkül, vagy gyenge bizonyítékok mellett. Szilágyi ugyan feltárja az intézmény jogi hátterét a tanulmányban, de mint oly sok erkölcsi dilemma esetén, valójában ezzel nem visz közelebb a megoldáshoz.

Össességében egy szépen szerkesztett, és rendkívül értékes tanulmányokat tartalmazó kötetet olvashattam végig. Néhány tanulmányt a szűk ókortudománnyal és római joggal foglalkozó közösségen kívül is bátran ajánlanék olvasásra. Ugyanakkor még izgalmasabb lehetett volna a könyv, ha a szerzők elolvassák egymás írásait és beépítik azokat a saját gondolatmenetükbe, reflektálnak egymásra. További gyengesége, hogy néhány tanulmány teljesen kívül esik a címmegjelölés által behatárolt körön, és jó lett volna a latin szövegeket lefordítani. A magam részéről mindezek ellenére is várom a folytatást – remélem lesz ilyen.

*Zódi Zsolt**

* PhD, egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, 1093 Budapest, Fővám tér 8; tudományos munkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

E-mail: zodi.zsolt@tk.mta.hu